
LÁZÁR ISTVÁN DÁVID

Hétköznapi Valchiúsában (Francesco Petrarca: *Rerum familiarium libri* 13, 8)

Francesco Petrarca a magányos, visszavonult életről két értekezést is írt: a *De vita solitarii* a „tudós magányról”, és a *De otio religiosi* a „szerzetesi magányról”. Ezen túl életműve más darabjaiban is több alkalommal beszél arról, hogy számára a vidéki visszavonultság lenne az ideális életforma, szemben a város (elsősorban Avignon) nyüzsgő, zajos környezetével. Az ideális lakhely a valóságban is létezik: Valchiusa. A Valchiúsában megvalósult életmódjának előnyeiről a *Rerum familiarium libri* több levelében is ír barátainak. Az alábbiakban közölt levél részletesen szól valchiusai mindennapjairól, és (Petrarcától megszokott módon) számos egyéb kérdést is felvet.

Kulcsszavak: magányos életmód, baráti levelek, Valchiusa, Avignon, vidéki mindennapok

Francesco Petrarca írásaiban számos alkalommal említi, hogy legszívesebben a városi nyüzsgéstől távol, vidéki, magányos visszavonultságban tartózkodik, itt érzi a legjobban magát, ez az életmód a legmegfelelőbb számára. A magányos életről két értekezést is írt: a *De vita solitarii* a „tudós magányról”, és a *De otio religiosi*¹ a „szerzetesi magányról”. Részletesen tárgyalja továbbá ezt a témát az *Invective contra medicum*² című műve negyedik könyvében, ahol a megtámadott orvos jellembeli fogyatékoságának bizonyosságaként értelmezi Petrarca, hogy előnyben részesíti a városi életmódot, egyszersmind lenézi mindazokat, akik kedvelik a vidéki magányt. A *Rerum familiarium libri XXIV*³ című „levele-

¹ A két értekezés megtalálható BUFANO (1987) kiadásában.

² Legutóbbi kiadása BAUSI (2004), magyar fordítása LÁZÁR (2021).

³ PETRARCA, *Familiarium rerum libri XXIV*. (A továbbiakban: *Familiares*) – BOSCO et al. (1992).

zéseposz”⁴ számos darabjának témája a vidéki élet dicsérete.⁵ Ezek közül az egyik legérdekesebb a 13. könyv 8. levele, amelyben Petrarca beszámol barátjának, Francesco Nelinek arról, hogyan telnek napjai Valchiu-sában, emellett részletesen leírja lakhelyét, a környéket, étkezési, ruházkodási szokásait, bemutatja a birtokon dolgozó „személyzetet” stb. Ritka alkalom, hogy bepillantást enged mindennapjaiba, közvetlen környezetébe.

Bízom abban, hogy az alább közölt levél és fordítása tetszésére lesz az ünnepeltnek. Egyrészt azért, mert az elmúlt több mint három évtized során többször beszéltünk arról, hogy nagyon fontos lenne magyar fordításban megjelentetni a teljes *Familiars* levélgyűjteményt. Ehhez a célhoz minden egyes levél fordításának közreadása közelebb visz egy lépéssel,⁶ valamint alakulóban van egy lelkes csoport, amely tagjainak feltett szándéka, hogy belátható időn belül elkészüljön a munka. Másrészt ez a levél is – mint Petrarca minden egyes írása – természetesen számos kérdést felvet a szerző szándékát, célját illetően.⁷ Csak néhány ezek közül: Vajon miért hangsúlyozza Petrarca, hogy vidéki magányában „hadat üzen az érzékszerveinek”, vagyis igyekszik a testi érzékelést minél inkább korlátozni, visszaszorítani? Miért szükséges a levél terjedelméhez képest aránytalanul hosszú jellemzése, aprólékos bemutatása az előnytelen külsejű, ám gondos, szorgalmas és fáradhatatlan gazdasszonynak?⁸ Hogyan értelmezhető a két kert leírása; szimbólum-e a költő és morálfilozófus Petrarcának?

Kedves Laci! Remélem nemcsak ezekre a kérdésekre, hanem – ahogyan Tőled megszoktuk – számos egyéb, a szövegben megbúvó rejtélyre is választ találsz. A magam részéről izgatottan várom a megjegyzéseidet. *Isten éltesen!*

⁴ A kifejezést G. F. MAZZOTTA tanulmányának címéből kölcsönöztem. MAZZOTTA (2018).

⁵ A teljesség igénye nélkül: *Familiars* 4, 7; 4, 8; 9, 11; 9, 12; 11, 15; 13, 4; 17, 5; 18, 8.

⁶ Az utóbbi években ERTL Péter és jómagam is közreadtuk egy-egy levél fordítását. Ld. ERTL (2020), LÁZÁR (2024).

⁷ A *Familiars* értelmezésének számtalan kísérletét megtalálhatjuk a szakirodalomban. Az egyik legutóbbi, gondolatébresztő elképzelést ld. ANTOGNINI (2008).

⁸ Petrarca női nemről alkotott véleményéhez ld. *Familiars* 21, 8.

Források

- BAUSI 2005 F. BAUSI (a cura di), *Francesco Petrarca: Invective contra medicum. Invectiva contra quendam magni status hominem sed nullius scientiae aut virtutis*, Firenze, 2005.
- BOSCO et al. 1992 U. BOSCO et al., *Francesco Petrarca: Opere. Canzoniere – Trionfi – Familiarium rerum libri*, Firenze, 1992.
- BUFANO 1987 A. BUFANO (a cura di), *Francesco Petrarca, De vita solitaria; De otio religioso*, in: *Opere latine di Francesco Petrarca*, Firenze, 1987.
- LÁZÁR 2021 LÁZÁR I. (ford.), *Francesco Petrarca: Invective contra medicum – Invektívák egy orvos ellen*, Szeged, 2021.

Felhasznált irodalom

- ANTOGNINI 2008 R. ANTOGNINI, *Il progetto autobiografico delle Familiars di Petrarca*, Milano, 2008.
- ERTL 2020 ERTL P., *Petrarca sétája a római történelemben: a Familiars 6, 2 fordítása*, *Antikvitás & Reneszánsz*, 6 (2020/2), 203–222.
- LÁZÁR 2024 LÁZÁR I., *Kutyahűség – macskahűség*, *Antikvitás & Reneszánsz*, 13 (2024/1), 185–192.
- MAZZOTTA 2018 G. F. MAZZOTTA, *Petrarca „levelezéseposza”*, in: V. Kirkham – A. Maggi (szerk.) – Lengyel R. et al. (ford.), *Petrarca. Kalauz az életműhöz*, Budapest, 2018, 323–332.

Familiares 13, 8. Valchiusa, 1352. június–augusztus.

Ad Franciscum Sanctorum Apostolorum, sue agrestis et solitarie vite modus.

Ad fontem Sorgie estatem ago; iam quod sequitur, tacito me licet, intelligis; sed si loqui iubes, brevibus expediam. Corpori meo bellum indixi. Ita me Ille adiuvet sine cuius ope succumberem, ut gula ut venter ut lingua ut aures oculique mei sepe michi non artus proprii sed hostes impii videntur. Multa quidem hinc michi mala provenisse memini, presertim ab oculis, qui ad omne precipitium mei fuerunt duces. Hos ita conclusi ut preter celum preter montes ac fontes fere nichil videant, non aurum non gemmas non ebur non purpuram non equos, nisi duos eosque ipsos exiguos, qui cum unico puero his me vallibus circumvectant; postremo nullius usquam mulieris nisi villice mee faciem, quam si videas, solitudinem lybicum aut ethiopicam putes te videre, aridam penitus et vere solis ab ardoribus adustam faciem, cui nichil viroris nichil suci inest; faciem qualem si Tyndaris habuisset, Troia nunc etiam staret; si Lucretia et Virginia, nec regno Tarquinius pulsus esset nec Appius vitam in carcere finivisset. Verum ne sibi post oris descriptionem dignas morum laudes subtraham, quam fusca facies tam candidus est animus; magnum et ipsa nichil animo nocentis femine deformitatis exemplum, de quo forte aliquid dicerem, nisi quia circa Claranum suum abunde hunc articulum in epystolis prosecutus est Seneca. Hoc singularius habet villica mea quod cum forma corporis femineum potiusquam virile bonum sit, hec adeo forme iacturam non sentit ut decere illam putes esse deformem. Nichil fidelius nichil humiliter nichil operosius.

Francesco Nelinek vidéki magányos életéről

A Sorgia forrásánál töltöm a nyarat. Még akkor is tudnád, hogy mit jelent ez, ha nem szólnék, de ha akarod, hogy beszéljek, röviden elmondom. Hadat üzentem a testemnek. Istenemre mondom (akinek segítségével nélkül összerogynék), gyakran úgy érzem, mintha a torkom, a gyomrom, a nyelvem, a fülem és a szemem nem is a testrészeim, hanem inkább ádáz ellenségeim lennének. Emlékszem, meglehetősen sok bajt okoztak nekem, különösen a szemeim; az összes botlásom miattuk történt. Ezért annyira becsuktam őket, hogy szinte semmit se lássanak az égen, a hegyeken és a forrásokon kívül, ne lássák az aranyat, a drágaköveket, az elefántcsontot, a bíbort, a paripákat, kivéve azt a két lovacskát, akik egy lovászfíúval együtt körbevisznek engem itt a völgyekben. Végül pedig ne lássák egyetlen nő arcát sem, egyedül csak a gazdasszonyomét, akit ha megpillantanál, azt gondolnád, hogy az afrikai vagy etióp pusztaságot látod; annyira aszott és napégette az arca, hogy nem tűnik fel rajta semmiféle élénkség vagy üdeség. Ha ilyen lett volna Tündareosz leányának⁹ az ábrázata, Trója még most is állna; ha Lucretiáé¹⁰ és Virginiáé,¹¹ akkor nem úzték volna el a királyságából Tarquiniust, és Appius nem börtönben végezte volna. De hogy el ne mulasszam arcának leírása után erényeinek méltó dicséretét: amennyire napbarnított az ábrázata, annyira tündöklő a lelke. Élő és jeles példája ő annak, hogy a rút külső semmit sem árt a léleknek. Talán mondanék is erről valamit, ha Seneca barátja, Claranus kapcsán egyik levelében¹² nem tárgyalta volna részletesen ezt a kérdést. Az a különlegessége ennek a gazdasszonynak, hogy – habár a szép külső fontosabb a nők, mint a férfiak számára – ő egyáltalán nem érzékeli csúnyaságát, ezért azt gondolhatnád, hogy illik hozzá az ormótlanlanság. Nincs nála hűségesebb, nincs alázatosabb, nincs szorgosabb.

⁹ Heléné.

¹⁰ Ld. Liv. 1, 57–58.

¹¹ Ld. Liv. 3, 44–48.

¹² Ld. Sen. *Ep. mor.* 66, 1–4.

Sub ardentissimo sole, vix cicadis estum tolerantibus, totos dies agit in campis et Cancrum et Leonem durata cute contemnit; sero domum rediens anicula sic indefessum rebus domesticis adhibet invictumque corpusculum, ut e thalamo venientem iuvenem dicas; nullum interea murmur, nulle querimonie, nullum turbate mentis indicium, sed viri et natorum et familie mee venientiumque ad me hospitum incredibilis cura incredibilisque contemptus sui duntaxat ipsius. Huic saxee muliercule instrata sarmentis terra cubiculum; huic prope terreus panis cibus, vinumque aceto similis limphisque perdomitum potus est; siquid mollius apponas, iam desuetudine longissima durum putat omne quod mulcet. Sed satis multa de villica, que nisi in agresti scriptura locum repertura non fuerat. Hoc modo igitur oculos castigo; quid de auribus dicam? cantus et tibie et fidium dulcedo, quibus extra me ipsum rapi soleo, ubi sunt? michi totam suavitatem illam aura dispersit; nunc nichil omnino preter raros boum mugitus aut balatus pecudum, preter volucrum cantus continuumque murmur aquarum audio. Quid lingua, qua sepe me ipsum et interdum forte alios erexi? nunc iacet ipsa et a mane sepe ad vesperam silet; cui enim loquatur preter me non habet. Iam vero gulam ventremque sic institui ut sepe bubulci mei panis et michi sufficiat, sepe etiam delectet, et niveum aliunde michi allatum famuli qui tulere, manducent; iam consuetudo michi pro voluptate est. Itaque villicus meus indulgentissimus familiaris et ipse quoque vir saxeus de nulla re mecum litigat, nisi quod durior michi sit victus quam qui, ut dicit, diutius ferri queat. Ego contra sentio diutius talem victum tolerari posse quam mollem, quem magni tedii esse et quinque diebus continuari non posse, Satyricus ait.

A legforróbb nyári napokon, amikor még a tücskök is alig viselik el a hőséget, egész nap a mezőn dolgozik, cserzett bőre ügyet sem vet a Rák-ra és az Oroszlánra.¹³ Amikor ez az öregasszony késő este hazatér, fáradhatatlan és legyőzhetetlen tagjaival nekikezd a házimunkának, mégpedig úgy, hogy azt mondanád: fiatal nő, aki most kelt fel az ágyból. Eközben nem morgolódik, nem panaszkodik, nem zaklatott, hanem figyelmesen gondoskodik a férjéről, a gyerekeiről, a szolgálómról, a hozzám érkező vendégekről, önmagával pedig egyáltalán nem törődik. Ennek a kőkemény asszonynak az ágya földre szórt gally, az étele fekete földhöz hasonló kenyér, az itala ecetízű, vízzel hígított bor. Ha valami kellemesebbet adnál neki, durvának érezné azt, ami valójában lágy, hiszen oly régen elszokott már tőle. No de elég sok szó esett már a gazdasszonyról, akit csak azért említettem meg, mert a vidéki életről írok.

Tehát így győtröm a szememet, de mit mondjak a fülemről? Hol van az ének, a fuvola és a lant gyönyörű hangja, ami teljesen magával szokott ragadni? Ez a gyönyörűség szertefoszlott a szélben. Most szinte semmit sem hallok, esetleg időnként ökörbölgést, birkabégetést, madárdalt és a folytonos vízcsobogást. Mit mondjak a nyelvemről, amellyel magamat gyakran, időnként pedig másokat is felvidítotam? Most mozdatlan, és gyakran reggeltől estig hallgat, hiszen önmagamon kívül nincs, akihez szóljon.

A torkomat és a gyomromat ahhoz szoktattam, hogy elégedjenek meg, sőt essen jól nekik az a kenyér, amelyet a gulyásom eszik, ha pedig valahonnan fehér kenyeret hoznak nekem, azt azok a szolgálók eszik meg, akik hozták. Ez a szokásom már örömet okoz nekem. Ezért a majorosgazdám, aki a leghűségesebb szolgálóm, és ő maga is kőkemény férfi, semmi másért nem perel velem, csak azért, mert az effajta étkezés – amint mondja – ártalmasabb annál, semmint hogy sokáig elviselhető legyen. Én azonban épp ellenkezőleg úgy vélem, hogy hosszabb ideig lehet elviselni az ilyen ételt, mint az ínycségeket, amelyekről öt nap után megcsömörlik az ember – ahogyan a Szatíráíró¹⁴ mondja.

¹³ Vagyis a júliusi és az augusztusi forróságra. E két hónap csillagjegye a Rák és az Oroszlán.

¹⁴ Vö. Juv. 11, 206–208.

Uva ficus nuces amygdale delitie mee sunt; quibus hic fluvius abundat, pisciculis delector, nunquam magis quam dum capiuntur, quod studiose etiam inspicio, iuvatque iam hamos ac retia tractare. Quid de vestibus, quid de calceis loquar? mutata sunt omnia; non ille meus habitus, meus inquam propter eximiam raritatem, qua, salva ni fallor honestate et decore servato, inter pares olim conspici dulce fuit. Agricola me seu pastorem dixeris, cum tamen adhuc et vestis exquisitior non desit, et mutati habitus nulla sit causa nisi quia quod primum placuit primum sordet. Soluta sunt quibus ligabar vincula, clausique quibus placere cupiebam oculi; et, puto, si aperti essent, hodie solitum in me imperium non haberent; meis autem oculis nullo modo magis placeo quam solutus ac liber. Quid de habitaculo dixerim? Catonis aut Fabritii domum putes, ubi cum cane unico et duobus tantum servis habito. Ceteros in Italia dimisi; omnes utinam in India dimissem ad me nunquam redituros, mee quietis unicam procellam! Villicus autem contiguam domum habet, semper presto dum usui est, et ne unquam obsequium vergat in tedium, parvo mox ostio secludendus.

Hic michi duos ortulos quesivi tam ingenio propositoque meo consentaneos ut nichil magis; quos si describere aggrediar, longus fiam. In summa vix situ simile aliquid reor habeat orbis terrarum, et si femineam levitatem fateri oportet, tale quicquam esse extra Italiam indignor. Hunc Elicona nostrum transalpinum vocitare soleo. Est enim alter umbrosus solique studio aptus et nostro sacer Apollini; hic nascenti Sorgie impendit, ultra quem nichil est nisi rupes et avia prorsum nisi feris aut volucribus inaccessa.

A szőlő, a füge, a dió és a mandula az én csemegéim, örülök az apró halacskáknak – amelyekben az itteni folyó bővelkedik –, leginkább akkor, amikor kifogják őket. Ebben én is serénykedem, és jólesik a hálóval és a horgokkal foglalatostkodni.

Mit mondjak a ruházatomról és a cipőmről? Minden megváltozott. Az öltözékem már nem egyedi. Egyedinek nevezem a különleges ritkásága miatt, amellyel egykor jólesett kitűnni a környezetemből, habár – ha nem tévedek – nem volt ízléstelen és kirívó. Földművesnek vagy pásztornak gondolnál, nem mintha nem lenne előkelőbb ruhám; öltözködésem megváltozásának csak az az oka, hogy ami korábban tetszett, azt ma már ócskának tartom.

Lehullottak a bilincseim, amelyek fogva tartottak, bezárultak szemeim, amelyeknek korábban tetszeni vágytam; ám ha nyitva lennének – azt hiszem –, ma már nem lenne hatalmuk felettem; szemeimnek akkor tetszem a leginkább, ha önfeledt és szabad vagyok.

Mit mondjak a lakóhelyemről? Cato vagy Fabritius házának gondolnád, ahol mindössze egy kutyával és két szolgálóval lakom együtt. A többi Itáliába küldtem; bárcsak az összeset elküldtem volna Indiába, hogy soha ne térjenek vissza hozzám; egyedül ez zavarja meg a nyugalmaimat. Majorosgazdám a szomszéd házában lakik, mindig ugrik, ha szükség van rá. Azonban nemsokára egy ajtóval kell kizárnom, nehogy szolgálatkészsége miatt meggyűlöljem.

Két kis kertem van itt, amelyeknél jobban semmi sem felel meg az ízlésemnek és elképzelésemnek, ám ha ezeket részletesen be akarnám mutatni, az túl hosszadalmas lenne. Röviden: úgy vélem, ehhez fogható hely aligha van még egy a földkerekségen, és kénytelen vagyok nőies érzélgősségemet megvallani: rosszul esik, hogy Itálián kívül található ez a hely, amelyet Alpokon túli Helikonomnak szoktam nevezni. Az egyik kert árnyas, a magányos elmélkedésre alkalmas és Apollónak szentelt.¹⁵ A Sorgia forrása fölött fekszik, rajta túl már csak sziklák vannak, és csak vadállatok meg madarak járnak arrafelé.

¹⁵ Vagyis a legmegfelelőbb a tudománnyal való foglalkozásra és a költői alkotásra.

Alter domui proximus et aspectu cultior et dilectus est Bromio; hic, mirum dictu, rapidissimi ac pulcerrimi amnis in medio est, iuxta quem brevi tantum ponte disiuncta, ultima domus in parte, testudo vivis ex lapidibus curvata suspenditur, que nunc celo ardente sentiri vetat estatem. Locus est qui ad studium accendat augurorque non absimilis "atriolo" illi ubi "declamare" solitus erat Cicero, nisi quod illud preterlabentem Sorgiam non habebat. Sub hac ergo meridies exigitur, mane in collibus, vesper in pratis vel ad fontem asperiore in ortulo, ubi naturam michi vincente artificio, locus est alta sub rupe ac mediis in undis, angustus quidem sed plenus stimulis ardentibus, quibus piger licet animus in altissimas curas possit assurgere. Quid vis? possem forsan hic vivere nisi vel tam procul Italia vel tam prope esset Avinio. Quid enim dissimulem geminam animi mollitiem? illius me amor mulcet ac vellicat, huius me odium pungit et asperat odorque gravissimus toti mundo pestifer; quid mirum si vicinitate nimia unius parvi ruris innocuam polluit puritatem? ille me hinc pellet, sentio enim. Statum interim meum vides: nichil est quod cupiam nisi te cum amicis qui rari superant, nichil est quod metuam nisi reditum ad urbes. Vale.

A másik kert gondosan megművelt, a házam közelében van, és a Lár-más¹⁶ kedveli; ez – még kimondani is csodálatos – az erős sodrású gyönyörű patak közepén fekszik, mellette – csupán egy hidacskával elválasztva –, a ház mögött egy terméskőből készült fedett terasz áll. Itt még a legmelegebb nyári időszakban sem lehet érezni a hőséget. Ez a hely, amely elmélyült tanulmányokra ösztönöz, nagyon hasonlíthat ahhoz a lugashoz, ahol Cicerónak volt szokása szónoklatait gyakorolni¹⁷ – eltekintve attól, hogy ott nem csobogott a Sorgia.

Napközben itt tartózkodom, reggel a dombokon, este pedig a réten vagy a forrás melletti sziklás kertben. Itt, a magas sziklaszirt alatt, a hullámok közelében mesterségesen kialakítottak egy helyet, ami ugyan szűkös, de hevesen ösztökél arra, hogy tunya lelkem képes legyen magasztos gondolatokkal foglalkozni.

Vajon mit gondolsz? Tudnék itt élni tartósan, ha nem lenne olyan távol Itália, és nem lenne annyira közel Avignon. Miért is tagadnám lelkem kettős gyengeségét? Itália szeretete nyugtat és felzaklat, Avignon gyűlölete bosszant és feldühít. Átható bűze dögvészt hoz a világra; nem csoda, hogy túlzott közelsége még ennek a kis birtoknak az ártatlan tisztaságát is beszennyezi. Megismerted a helyzetemet: semmi sincs, amire vágnék, csak rád és a barátaimra, akik ritkán tűnnek fel; semmi sincs, amitől félnék, csak attól, hogy visszatérjek a városba.

Ég veled.

¹⁶ A 'Bromius' Bacchus egyik mellékneve, tehát feltehetőleg szőlőskertről van szó.

¹⁷ Ld. Sen. *Conorov.* 1, 11.